

Gabriel ANDREESCU

De la gafa președintelui Traian Băsescu la problematica discriminării

I. Decizia Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării

Romani CRISS a depus la Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării (CNCD) o petiție împotriva președintelui Traian Băsescu în urma folosirii de către acesta a apelativului „țigancă împuțită” într-un schimb de cuvinte cu soția sa. Contextul este următorul: în timp ce se afla la cumpărături, Traian Băsescu a fost interpellat de o ziaristă, iar aceasta a insistat să-l chestioneze și după ce șeful statului a încheiat discuția. Președintele, iritat, i s-a adresat spunându-i „păsărică” și i-a smuls telefonul mobil din mână, pe care l-a dus cu el în mașină. Aparatul a înregistrat în următoarele minute discuția avută în autoturismul în care intrase cu soția sa. Referindu-se la ziarista care-l înfuriase, Traian Băsescu a calificat-o, în timpul conversației, „țigancă împuțită”.

Din punctul de vedere al problematicii discriminării, cazul este semnificativ și întrucât apelativul a fost utilizat într-un context privat. De altfel, cu puțin timp înainte, președintele s-a aflat într-o situație asemănătoare. Adresându-se unui înalt oficial al unui serviciu de informații, Traian Băsescu s-a referit la un ziarist ce-l întrebase despre relația sa cu fosta Securitate numindu-l „găozar”. Mai mulți reprezentanți ai presei au auzit calificativul și l-au făcut public, la fel cum publică a devenit și înregistrarea de pe mobilul ziaristei.

Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării a judecat în regim de urgență petiția Romani CRISS și a decis, în unanimitate de voturi, că vorbele președintelui României reprezintă o discriminare pe criteriu de apartenență rasială și l-a sancționat prin avertisment. După cunoștințele mele, este singurul caz în care CNCD a dat o sancțiune relativ la o manifestare – considerată discriminatorie – care a avut un caracter privat. Acesta ar fi cel puțin un motiv pentru care aplicarea sancțiunii în acest caz merită o analiză în detaliu.

Decizia CNCD a fost atacată în instanță. Până în momentul elaborării acestui text, nu avusese loc nicio înfățișare în procesul care confruntă Președinția României și Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării.

II. Poate fi sancționată o conversație privată?

Se pune întrebarea dacă CNCD are competența să sancționeze cuvintele insultătoare care apar în conversațiile private. Răspunsul la această chestiune nu este unul oarecare. Dezvăluirea conversațiilor private și sancționarea lor, într-o societate în care atitudinile rasiste, șovine, xenofobe, antisemite, homofobe au, conform unor

studii, caracter majoritar, poate duce la consecințe greu de supraestimat¹. Să ne imaginăm – de ce nu? – că în această epocă a telefoanelor mobile funcționând aproape continuu, cetățenii înregistrează discuțiile avute cu cei din jur. Ca apoi, să le folosească pentru a-și șantaja, răzbuna, face pur și simplu rău foștilor parteneri de dialog, profitând de limbajul discriminator „scăpat” în timpul convorbirii de aceștia. Odată ce Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării și-a asumat competența să sancționeze ideile șovine, rasiste, homofobe etc. exprimate în timpul convorbirilor private, el devine, în acest scenariu, instrumentul celor ce ar practica această formă de hărțuire. Ar exista toate elementele ca bătaia cu înregistrări private să devină un flagel social.

Profesorul Corneliu-Liviu Popescu, care a dedicat un substanțial articol „discriminării prezidențiale”, are un răspuns pozitiv cu privire la competența sancționatorie². El notează că „niciunul din instrumentele internaționale convenționale sau declaratorii și nici jurisprudența nu atașează dreptului la egalitate și la interzicerea discriminării elementul publicității”³. Ca urmare, discriminarea ar exista indiferent dacă ea s-a produs în public sau în privat. Nici gradul de publicitate a afirmațiilor nu este relevant în acest caz.

Al doilea argument al poziției sale privește chestiunea: cât de licită este aducerea la cunoștința publicului a afirmațiilor discriminatorii? Corneliu-Liviu Popescu invocă în această privință jurisprudența constantă a Curții Europene a Drepturilor Omului. Recunoscând oamenilor politici dreptul la respectarea vieții private, Curtea a stabilit că, totuși, în cazul acestora, limitele dreptului la respectarea vieții private sunt mult mai reduse decât în cazul oamenilor obișnuiți, întrucât ei atrag în mod conștient și voluntar preocuparea publicului și a presei asupra lor.

În plus, când este vorba despre chestiuni de interes public, nu poate fi vorba despre protecția vieții private a aleșilor: faptul că „șeful statului are o gândire, expresii și atitudini discriminatorii (rasiste, sexiste și homofobe), fie în public, fie în raporturile cu un înalt oficial al unui serviciu de informații, fie chiar în privat, reprezintă indiscutabil chestiuni de interes public”⁴.

¹ Conform sondajului Gallup făcut la cererea Institutului pentru Politici Publice, pe tema „Intoleranță, discriminare și autoritarism în opinia publică”, din anul 2003, atitudinile negative față de evrei, romi, maghiari, homosexuali, martori ai lui Iehova ș.a. depășesc sensibil 50% din populație

² *Corneliu-Liviu Popescu*, Discriminare prezidențială în relația cu presa, în *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 2/2007, p. 36-42.

³ *Idem*, p. 39. Corneliu-Liviu Popescu invocă Declarația universală a drepturilor omului, în art. 2 parag. 1, Pactul internațional relativ la drepturile civile și politice (art. 2 parag. 1 și art. 26) și Pactul internațional relativ la drepturile economice, sociale și culturale (art. 2 parag. 2), Convenția internațională asupra eliminării tuturor formelor de discriminare rasială, Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei, Convenția europeană a drepturilor omului (art. 14 și Protocolul adițional nr. 12), Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, prin art. 21 parag. 1.

⁴ *Idem*, p. 41.

Concluzia profesorului Popescu este că, în cazul afirmațiilor președintelui, chiar făcute într-un cadru privat, ne aflăm în fața unui act de discriminare⁵. Existența discriminării nu se reduce la suprimarea sau restrângerea brutală, directă, a drepturilor unei persoane, motivată de încadrarea persoanei discriminate într-unul din criteriile de discriminare. Ea poate să însemne și o atitudine negativă față de persoana respectivă, aceasta fiind pusă într-o „situație de inferioritate, de umilire, de atingere gravă a demnității sale”⁶.

În plus, discriminarea în cauză nu trebuie văzută doar ca vătămare a demnității și drepturilor persoanei căreia i se atribuie o anumită însușire, ci aduce atingere demnității și drepturilor tuturor celorlalți oameni, ea fiind percepută drept odioasă și de persoanele care nu aparțin grupurilor vizate direct prin persoana insultată.

III. Problema spațiului public, a interesului public și a spațiului privat

Voi pleca de la analiza profesorului Popescu susținând observațiile sale cu privire la opinia privată a domnului Traian Băsescu în ce-i privește pe țigani (romi) și cu referire la femei: acestea sunt chestiuni de interes public. Ca urmare, aducerea la cunoștința publică a expresiilor și atitudinilor discriminatorii ale Președintelui României reprezintă exercitarea, de către ziariști, a libertății de exprimare garantate de art. 10 din Convenția europeană a drepturilor omului și nu violează dreptul la respectarea vieții private a acestuia. Caracterul de interes public al acestor opinii nu înseamnă însă că ele se supun unei sancțiuni juridice. Relevanța lor politică și faptul că ar fi logică o sancționare politică din partea unui electorat devotat valorilor demnității și egalității rămân dincolo de îndoială.

Pun însă în discuție considerarea atitudinilor din spațiul privat o discriminare în sensul Legii nr. 324/2006 pentru modificarea și completarea O.G. nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, așa cum a decis CNCD și cum a sugerat, drept concluzie a argumentelor sale, profesorul Corneliu-Liviu Popescu. O chestiune corelată ar fi în ce măsură legea oferă CNCD competențe în ce privește sancționarea „deosebirii, excluderii, restricției sau preferinței” manifestate în spațiul privat, așa cum CNCD a presupus prin decizia sa din 23 mai 2007.

În timpul unei dezbateri publice inițiată de asociația Romani CRISS după derapajul președintelui, anumiți membri ai Colegiului CNCD au susținut că exemplul sancționării faptei unui patron de a împiedica intrarea unor romi în restaurantul ori discoteca pe care acesta le posedă, constituie un argument în favoarea deciziei

⁵ În același timp, Corneliu-Liviu Popescu reclamă și violarea libertății presei prin confiscarea cu brutalitate a telefonului ziaristei.

⁶ Idem, p. 38. Corneliu-Liviu Popescu subliniază și că, în acest caz, este vorba despre acte de discriminare rasială și a femeilor, iar în dreptul internațional al drepturilor omului, la nivel universal, interzicerea acestor două forme are o importanță particulară, dovadă și faptul că acestora le sunt consacrate două instrumente internaționale convenționale specifice și au fost create două organe internaționale de protecție cu caracter specializat. Cele două forme de interzicere a discriminării au devenit drepturi ale omului consacrate nu doar convențional, ci și cutumiar, legând din punct de vedere juridic nu doar statele parte la tratatele internaționale respective.

Consiliului de avertizare a președintelui. Mă refer la acest tip de raționament pentru a face de la început diferența dintre cadrul pur privat și situațiile în care bunuri private sunt implicate în asigurarea unor servicii de utilitate publică. Or, dacă natura discriminatorie a interdicției puse romilor – ori altei categorii din seria prevăzută de lege – de a intra în restaurante, discoteci și alte locuri de acest gen este evidentă și nu mai necesită, în acest context, alte argumente, a considera orice cadru privat atins de mâna lungă a instituției de combatere a discriminării ar duce la situații critice. Astfel, ar urma că orice persoană care aparține unei categorii marginalizate și care ar bate la ușa unei persoane necunoscute pentru a-i face o vizită ar fi legitimă să se plângă CNCD de faptul că persoana în cauză i-a refuzat intrarea dintr-un motiv discriminatoriu. Dacă un martor al lui Iehova ori un adventist nu ar fi lăsat în casă de un ortodox (catolic), care altfel, primește slujitorii propriului cult, ar urma că ortodoxul (catolicul) a încălcat în mod flagrant egalitatea între ființele umane și trebuie sancționat.

Legea nr. 324/2006 privind combaterea discriminării stipulează drept discriminatorii acele atitudini „care au ca scop sau efect restrângerea, înlăturarea recunoașterii, folosinței sau exercitării, în condiții de egalitate, a drepturilor omului și a libertăților fundamentale sau a drepturilor recunoscute de lege, în domeniul politic, economic, social și cultural sau în orice alte domenii ale vieții publice” [art. 1 alin. (1)]. Ca urmare, în orice calificare a unui act de discriminare trebuie să apară explicit drepturile recunoscute prin lege care au fost încălcate. Această definiție a discriminării în raport cu drepturile recunoscute prin lege se repetă în toate instrumentele internaționale invocate de profesorul Corneliu-Liviu Popescu⁷. Există totuși o mulțime de manifestări ale ființei umane care nu sunt asociate unor drepturi. Printre altele, o persoană nu are dreptul să pătrundă în spațiul privat – am exemplificat mai sus – sau să impună norme gândurilor, limbajului, gesturilor altei persoane. Enunțul „discriminarea există indiferent dacă ea s-a produs în public sau în privat”⁸ presupune ca discriminarea să fi existat în fapt. Or, anumite fapte capătă caracter discriminatoriu în funcție de locul unde s-au desfășurat, domeniul public sau privat. Instrumentele internaționale nu se referă explicit la această diferență, dar o presupun implicit prin referirea la drepturile recunoscute prin lege.

Din perspectiva noțiunii de discriminare ne aflăm în fața a două situații posibile: (a) încălcări⁹ ale unor drepturi valabile și în spațiul public, și în spațiul privat al altor persoane lor (cum ar fi dreptul la viață, la proprietate etc.¹⁰); (b) încălcări ale unor drepturi garantate persoanelor numai în spațiul public (precum libera circulație, dreptul la întrunire). Nu există drepturi garantate doar în domeniul privat al altor persoane, dar care-și pierd recunoașterea în spațiul public, cu excepția manifestărilor private înseși – formele intime de manifestare a dragostei etc.

⁷ Reproduc aici, exemplificativ, Protocolul 12 la Convenția europeană a drepturilor omului care la art. 1 alin. (1) enunță: „Exercitarea oricărui drept garantat de lege va fi asigurată fără discriminare pe motiv de rasă, sex, culoare, limba, religie, preferințe politice sau de alt tip, origine națională și socială, asociere la o minoritate națională, proprietate, naștere sau alt statut”.

⁸ *Corneliu-Liviu Popescu*, op.cit., p. 39.

⁹ Motivate de apartenența la anumite categorii precum rasa, etnia, genul etc.

¹⁰ Situație în care cazul nici nu intră în competențele CNCD, ci ale parchetelor și respectiv instanțelor de judecată.

Profesorul Corneliu-Liviu Popescu și-a susținut raționamentul prin următorul exemplu extrem: „...nicio ființă rațională nu ar putea vreodată să susțină că genocidul populației evreiești comis de naziști în timpul celui de-al doilea Război Mondial nu s-a bazat pe discriminare rasială, întrucât faptele nu s-au produs în public (ci, dimpotrivă, autorii au încercat să le țină secrete)”. Cazul ales corespunde categoriei (a) de mai sus, a încălcărilor dreptului la viață, de a nu fi torturat și supus relexor tratamente pe motive rasiale, delictel independente de cadrul privat sau public în care are loc.

În schimb, repet, anumite acțiuni și atitudini care în spațiul public sunt asociate cu drepturi își pierd această natură când se manifestă în domeniul privat. Am făcut referire la dreptul la libera circulație, care nu permite persoanelor să intre în casele și pe terenurile aflate în posesie privată. În aceeași categorie intră orice drept care prin însăși definiția lui include referirea la dimensiunea publică și ca urmare, nu are un corespondent privat. Astfel sunt accesul la serviciile publice administrative și juridice, de sănătate, accesul la educație, libera alegere a domiciliului și accesul la locurile publice. Tot aici intră și categoria serviciilor publice, unde angajarea se face fără restricții sau excluderi pe motive de apartenență, chiar dacă ofertantul de servicii publice este unul privat.

Și legea românească, și legislația internațională mențin dreptul persoanelor de a face „deosebiri, excluderi, restricții sau preferințe” în spațiul lor privat dacă acestea nu intră în coliziune cu alte drepturi. A impune ca în spațiul privat să nu existe gânduri, să nu se poată expune opinii neconforme față de alte persoane sau categorii, să fie sancționate, odată descoperite, acele alegeri care reflectă subiectivitatea proprie dacă acestea disting pe motiv de rasă, religie, sex etc., înseamnă să creezi un sistem totalitar, incompatibil cu demnitatea umană invocată tocmai ca scop al combaterii discriminării. Respectul datorat sferei private este atât de fundamental pentru ființa umană, încât el nu poate fi refuzat nici celor mai înalți demnitari. Pare elementar ca într-o democrație, persoanelor și instituțiilor să nu li se acorde „drepturi recunoscute prin lege” în raport cu gândurile, opiniile, sentimentele trăite și manifestate de alte persoane în spațiul lor privat. Or, tocmai acest lucru implică decizia CNCD de sancționare a lui Traian Băsescu în situația analizată.

Interesează, evident, care este convingerea intimă a unui șef de stat față de romi și femei. Dacă însă opinia președintelui Traian Băsescu exprimată în intimitate a ofensat, aceasta s-a întâmplat întrucât a fost adusă la cunoștința opiniei publice. Instrumentul ofensei sunt ziaristii, nu Președintele, dar ziaristii au făcut-o în numele unei alte reguli importante într-o democrație: accesul la informații de interes public¹¹. Șeful statului urmează să răspundă politic pentru felul în care privește o parte din cetățenii României, nu juridic. Din această perspectivă, decizia Colegiului Director de sancționare cu avertisment a președintelui Traian Băsescu intră în categoria deciziilor *ultra vires*.

¹¹ Ziaristii nu sunt prin aceasta culpabili. Motivul pentru care a fost făcut public calificativul folosit de Traian Băsescu era informarea cetățenilor, nu vătămarea demnității femeilor și romilor.

IV. Distincția dintre comportamentele discriminatorii și discursurile discriminatorii

Obiecția esențială față de decizia CNCD în cazul Traian Băsescu vizează, amintit, extinderea ei în domeniul atitudinilor private. În aceeași măsură, cele întâmplate oferă o bună ocazie pentru a reveni asupra felului în care este tratată tema discriminării prin O.G. nr. 137/2000, amendată prin Legea nr. 324/2006. Este vorba de particularitatea că legea sancționează *discursul* considerat – deseori pe bună dreptate – ofensator, insultător la adresa unor persoane individuale, unor grupuri și unor comunități. Jurisprudența CNCD include în categoria „comportamentelor” și manifestările verbale ori scrise care au ca „scop sau vizează atingerea demnității ori crearea unei atmosfere de intimidare, ostile, degradante, umilitoare sau ofensatoare, îndreptate împotriva unei persoane, unui grup de persoane sau unei comunități și legat de apartenența acestora” la o anumită categorie (art. 15).

Din acest punct de vedere, legea românească depășește esențial Directiva privitoare la punerea în aplicare a principiului tratamentului egal, indiferent de originea etnică sau rasială, *acquis*-ul Uniunii Europene devenind model în materie. Preambulul Directivei stabilește în art. 12 că „acțiunile specifice în domeniul discriminării motivate rasial sau din motive etnice trebuie să meargă dincolo de accesul la angajare..., și să acopere domenii precum educația, protecția socială, incluzând asistența socială și de sănătate...”, dar nu prevede sancționarea discursurilor insultătoare și denigratoare¹².

O.G. nr. 137/2000 nu reflectă la acest punct nici interzicerea discriminării în exercitarea drepturilor recunoscute de Convenție în conformitate cu art. 14, nici generalizarea adusă de Protocolul nr. 12. Garanția adusă persoanelor de aceste instrumente ale Consiliului Europei, privind exercitarea drepturilor fără distincție, în particular, pe bază de sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație, nu are ca și consecință logică interpretarea limbajului ofensator ca discriminare.

Soluția legislatorului român a fost să introducă o secțiune specială, Secțiunea a V-a intitulată „Dreptul la demnitatea personală”¹³. Formula dintre ghilimele este o construcție originală, căci *demnitatea personală constituie o valoare, nu un drept*. Opțiunea legislatorului nu are însă forța să schimbe doctrina în domeniu. Semnalează inventivitatea în această materie a O.G. nr. 137/2000, preluată în Legea nr. 324/2007, întrucât sancționarea discursului înseamnă o restricționare a libertății de exprimare,

¹² Ceea ce nu înseamnă că statele nu pot adăuga norme cu un câmp de aplicare mai larg în apărarea dreptului de a nu fi discriminat, de vreme ce „aprecierea faptelor din care se trage concluzia unei discriminări directe sau indirecte este o temă a sistemului de justiție național sau a altor structuri competente...” (art. 15 din preambul). Ca normă europeană, cerințele Directivei sunt, pentru statele membre ale UE, cerințe minime.

¹³ O analiză detaliată a relației dintre O.G. nr. 137/2000 și Directiva europeană se găsește în *Gabriel Andreescu, Libertatea de exprimare și legislația de combatere a discriminării în România, în Noua Revistă de Drepturile Omului nr. 1/2005, Cap. „Legitimarea abuzivă prin Directiva antirasistă”*.

caz în care distincția dintre drepturi și valori capătă o valoare critică. Semnificația acestei distincții a fost pusă de Valentin Constantin în următorii termeni:

Este respectul datorat demnității umane un drept fundamental autonom? Asistăm la emergența acestei autonomii? (...) Demnitatea umană ca valoare fundamentală a Uniunii Europene, așa cum apare în Tratatul constituțional, este un principiu politic, fără îndoială unul puternic, nu însă și un principiu justițiabil, adică unul care să servească ca bază juridică a unei sentințe judecătorești. Un principiu politic (demnitatea umană) nu poate fi în mod rezonabil opus cu succes celui care invocă violarea unui drept fundamental (...). Cu alte cuvinte, el nu ar trebui să poată bloca exercițiul unui drept fundamental, protejat de CEDO. Datorită nivelului său foarte abstract, [principiul/valoarea] nu poate respecta condițiile esențiale ale normei justițiabile: claritate, precizie, previzibilitate în aplicare¹⁴.

Consecințele acestei observații sunt ample, motiv pentru care ele pot fi valorificate în numeroase contexte¹⁵. În cazul problematicii discriminării, opinia lui Valentin Constantin pune în discuție întreaga secțiune a V-a a Legii nr. 324/2006, ca normă ce înfruntă libertatea de exprimare, fundamentală, prin intermediul unei valori prezentată într-un mod forțat, la nivel discursiv, ca drept. Dificultățile de care s-a lovit CNCD, reflectate în jurisprudența sa, în aplicarea secțiunii a V-a în contextul ansamblului actului normativ confirmă într-un mod dirimant eșecul aplicării legii cu claritate, precizie și previzibilitate, condiții nu doar ale implementării în sens tehnic al legii, ci a actului însuși de justiție.

Avem deja în spate un număr de ani de funcționare a CNCD, care pot vorbi despre dificultatea Consiliului de a asigura, prin aplicarea legii ce-i dă competențe, predictibilitate și proporționalitate în ciuda bunelor intenții confirmate în ultimii ani. Evaluarea activității CNCD este foarte ușor de făcut în cazul autosesizărilor și sancțiunilor – cu avertisment ori amendă. Autosesizările și sancțiunile constituie instrumente importante ale instituției, căci reprezintă semnale adresate societății asupra a ceea ce e permis sau nu e tolerabil în societate. Dacă la un moment dat CNCD s-a autosesizat în cazul unui anumit tip de discurs, dovadă că l-a considerat „suficient de grav”, s-a autosesizat el și în cazurile asemănător de grave? Cum arată situațiile în care s-au dat amenzi pentru afirmații ori articole ofensatoare? S-a procedat întotdeauna la fel? Au primit articolele ofensatoare aceleași amenzi cu alte articole echivalente? Au fost tratate situațiile comparabile în același mod, iar situațiile diferite într-un mod distinct? Iată criteriile prin care evaluăm în ce măsură legislația de combatere a discriminării s-a aplicat într-un fel predictibil și proporțional.

Este adevărat că o mare parte dintre deciziile CNCD sunt luate pe marginea petițiilor primite, ca atare, nu se poate imputa Consiliului incoerența activității de petiționare. Instrumentul autosesizării permite însă – și chiar obligă – la realizarea unui ordin, aceasta fiind indispensabilă pentru ca măsurile de combatere a discriminării să fie internalizate de societate ca expresie a unei norme legitime, clare și firești.

¹⁴ Valentin Constantin, *Valori fundamentale vs. drepturi fundamentale*, în *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 4/2006, p. 22.

¹⁵ A se vedea și Gabriel Andreescu, 'Logica' unei decizii a Curții Constituționale, în *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 1/2007, p. 14-26.

V. Problema comparabilității și predictibilității. Câteva exemple

Au mai fost făcute analize asupra coerenței deciziilor CNCD¹⁶. De această dată, mă voi opri la două exemple în jurul cărora se poate construi ușor o tipologie. Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării s-a autosesizat cu privire la declarațiile domnului Molnár Jozsef făcute la 12 februarie 2005 cu ocazia ședinței Consiliului Național Secuiesc, desfășurată în orașul Gheorghieni¹⁷. Motivul îl găsim explicat în hotărârea Colegiului Director al CNCD. Citez pasajul incriminat: „În Ungaria trăiesc 10 milioane de oameni, dar numărul acestora ne indică altceva. Trebuie să spun – sper ca nimeni să se supere – Ungaria este singura țară, unde ...priviți vă rog: Germania este condusă de germani, Polonia este condusă de polonezi, Slovacia de slovaci; ...Ungaria este singura țară care pas cu pas devine al doilea Israel”¹⁸.

Aceste rânduri, preluate și publicate în cotidianul *Kronika* din data de 16 februarie 2005, au fost considerate de către Colegiul Director al CNCD o ofensă la adresa demnității evreilor, având un caracter de propagandă naționalist-șovină¹⁹. Domnul Molnár Jozsef a fost amendat cu 5 milioane lei pentru săvârșirea faptei prevăzute în art. 19 din O.G. nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare.

Să comparăm acum „opiniile” domnului Molnár cu opiniile a trei citate din Mihail Eminescu. Parte a unor texte scrise în 1881, acestea circulă și sunt citite astăzi cu entuziasm de mulți iubitori ai poetului și a întregii filosofii politice pe care el a practicat-o: (a) „Ținta noastră a fost totdeauna conservarea elementului național și ocrotirea acestui element contra concurenței excesive și a propriei lui neprevederi” (din *Timpul*, 6 decembrie 1881); (b) „Sau țara aceasta să fie în adevăr românească, sau nici nu merită să fie” (din *Timpul*, 6 august 1881) și (c) „Chestiunea de căpetenie pentru istoria și continuitatea de dezvoltare a acestei țări este ca elementul românesc să rămâie cel determinant, ca el să dea tiparul acestei forme de stat, ca limba lui, înclinările lui oneste și generoase, bunul lui simț, c-un cuvânt geniul lui să rămâie și pentru viitor norma de dezvoltare a țării și să pătrundă pururea această dezvoltare. Voim statul național, nu statul cosmopolit, nu America dunăreană” (din *Timpul*, 17 decembrie 1881).

Am pus în oglindă cele două texte, căci comentariul lui Molnár Jozsef apare astfel drept o timidă contestație, mai curând defensivă, a faptului că a anumită categorie de alojeni, evreii, ar exercita puterea la Budapesta, în timp ce, prin comparație,

¹⁶ Gabriel Andreescu, Libertatea de exprimare și legislația de combatere a discriminării, în Noua Revistă de Drepturile Omului nr. 1/2005, p. 5-32.

¹⁷ Ulterior, prin adresa nr. 4480 din 28 februarie 2005, Liga Pro Europa a sesizat la rândul ei CNCD cu privire la declarațiile domnului Molnár.

¹⁸ Cazul Molnár: combaterea discriminării și libertatea de expresie în România, în Noua Revistă de Drepturile Omului nr. 1/2006, p. 126-138.

¹⁹ Idem, p. 130. De reținut comentariul avocatului Kincses Előd din recursul înaintat în numele domnului Molnár: „Dacă o analizăm fără idei preconcepute, trebuie să constatăm, că nu demnitatea evreilor (respectiv a statului Israel) a fost ofensată de declarant, ci demnitatea ungarilor! În cazul în care acceptăm interpretarea dată de Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării trebuie să conchidem că potrivit contravenientului-recurent, zece milioane de unguri sunt atât de neisprăviți, încât sunt conduși de zeci de mii de evrei. Deci bazaconia din discurs este antimaghiară și nu antisemită!”

Eminescu își asumă răspicat această filosofie șovină. Șovinismul propagat de el are în vedere orice categorie alogenă, nu doar pe evrei, și exprimă voința de excludere nu doar a dominației alogenilor, ci și chiar a influenței lor, pentru a nu dilua caracterul determinant al elementului românesc, acesta asumându-și rolul de tipar al formei de stat și normă de dezvoltare a țării – refuzat *ab initio* oricărui alt grup identitar. Discursul poetului este ofensiv, are un caracter sistematic, face apel implicit la mobilizare, arată o fermitate care-i dau o notă mult mai ofensivă decât o are epigonul său contemporan. Scrierile politice din *Timpul* exprimă o pasiune a implicării capabilă să împingă cititorul la imitație.

Or, CNCND a hotărât să combată prin amendă comentariul domnului Molnár Jozsef, dar nu a luat absolut nicio măsură împotriva scrierilor politice ale lui Mihai Eminescu. Se pune întrebarea dacă nu cumva domnul Molnár și persoanele solidare cu el nu au motive întemeiate să-și piardă încrederea în dreptatea socială. Cum să sancționeze CNCND modestul enunț privind evoluția Ungariei spre un al doilea Israel, iar astfel de mesaje rămase de la Mihai Eminescu să fie lăsate să facă o adevărată carieră fără ca instituția să le dea atenție?

Se ridică și întrebarea *Cât de firească este punerea în paralel a celor două categorii de texte, unele enunțate în 1881, altele în 2005?* Desigur, nimeni nu vede cum ar putea fi amendat Eminescu. Dar, ca instituție menită să combată discriminarea, CNCND ar putea sancționa publicarea astăzi, în orice formă, a scrierilor politice șovine și xenofobe pe care ni le-a lăsat omul nostru de cultură. Are precedente, căci a amendat anterior mijloace de presă pentru publicarea mesajelor judecate discriminatorii, nu doar pe autorii lor. Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării ar putea cere editurilor sau posesorilor de site-uri să adnoteze, obligatoriu și imediat, textele-problemă, explicându-se că marele scriitor a trăit în altă epocă, felul în care atitudinile sale au fost valorificate de legionari, ducând unde au dus ș.a.m.d. Metoda se folosește curent în mai multe democrații europene în cazul literaturii naziste.

O obiecție la solicitarea unui „tratament” egal ar fi diferența culturală dintre autori și momentul când au fost elaborate cuvântările respective. Primul argument funcționează mai curând în favoarea domnului Molnár Jozsef. Căci tocmai autoritatea culturală a poetului, valoarea lui simbolică constituie pericole în plus, dau o mai mare probabilitate ca șovinismul eminescian să răspândească atitudini discriminatorii. Puterea lui de a face prozelești de atitudine este incomparabil mai mare. Tocmai acest tip de rațiuni explică de ce oamenii politici sunt mai puțin apărați, în sensul jurisprudenței de la Curții Drepturilor Omului de la Strabourg, decât concetățenii lor, în ce privește felul în care se comportă în viața privată și în raport cu sistemul de protecție al onoarei. În principiu, intervenția statului în limitarea libertății de exprimare își trage legitimitatea din nevoia de a opri proliferarea unei literaturi judecate a produce daune grupurilor țintă ale șovinismului și xenofobiei.

Perioada apariției celor două discursuri nu constituie nici ea un argument ca CNCND să trateze diferit cele două cazuri. Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării nu are de ce să se ocupe cu ce a făcut Eminescu și editorul revistei *Timpul* la sfârșitul secolului al XIX-lea, ci cu circulația unor astfel de texte *astăzi*, când are de combătut, conform competențelor pe care le oferă legea, șovinismul și discriminarea pe care scrierile le exprimă.

Cele spuse mai sus nu ținesc a fi o pledoarie pentru cenzurarea operei lui Eminescu. Ar trebui de altfel, pe o astfel de logică, cenzurată o parte însemnată a culturii române și universale. În particular, multe volume care strâng textele unor scriitori și ziariști postdecembriști de succes, editate după anul 2003, ar avea de ce să cadă, la rândul lor, în vizorul CNCD. Paralela aleasă, intenționat provocatoare, nu a vrut decât să arate *imposibilitatea practică* a CNCD de a lua hotărâri care să respecte principiul proporționalității: cu cât atitudinea discriminatorie este mai serioasă și poate avea un impact mai puternic, cu atât mijloacele folosite – inclusiv, sancțiunile – să fie mai ample. Imposibilitatea respectivă nu rezultă din voința Colegiului Director al CNCD, ci din complexitatea spațiului cultural care nu se poate lăsa ordonat de normele Legii nr. 324/2006 și de felul în care acestea sunt interpretate astăzi. Iar dacă nu există proporționalitate, nu poate exista nici dreptate. Nu e just să ceri unei persoane să renunțe la exprimarea unor idei, în timp ce lumea este inundată exact de același gen de opinii.

Tema predictibilității este corelată cu tema proporționalității, dar păstrează specificitatea ei. Astăzi, putem face, fără un efort deosebit, o ierarhie a oamenilor politici, ziariștilor, formatorilor de opinie, a reprezentanților unor organizații care sunt autorii unor discursuri ce creează o situație de inferioritate, umilesc, aduc atingere gravă a demnității. Mijloace de presă scrisă precum *Tricolorul* și *România Mare*, lideri cum sunt Vadim Tudor, Gigi Becali, organizații din seria PRM, PNG, BOR etc., care practică limbajul discriminator, nu reprezintă decât exemplele tradiționale. Se adaugă presa locală și electronică, site-uri extremiste și ultrareligioase, edituri obscure și multe altele. Dacă CNCD ar căuta pe site-ul Mișcării Legionare (<http://www.miscarea.net/>) – și legea îi cere, în principiu, să o facă - ar găsi un mare număr de enunțuri antisemite care depășesc prin gravitate cu mult „standardul” reprezentat de domnul Molnár. În plus, publicația electronică de pe site intitulată „Pagina României Naționaliste” enunță atitudinea antisemită într-un mod periodic, dovedind voință și premeditare. Or, cum poate fi o politică de combatere a discriminării predictibilă, dacă ea sancționează un comportament considerat discriminatoriu ce apare întâmplător și nu ajunge să sancționeze un comportament de aceeași natură cu caracter sistematic?²⁰

Numărul celor „preocupanți” pentru o instituție de combatere a discriminării, în sensul exemplului anterior, este enorm. Unde se găsesc pe lista sancțiunilor CNCD toate aceste grupări? Doar în foarte puține cazuri pot fi descoperite „piese” din categoriile menționate. Ceea ce înseamnă că CNCD ajunge să facă investigații în domeniul discursului considerat discriminator procedând aproape întâmplător. Predictibilitatea intervenției sale este minimă. Iarși, problema centrală nu este voința Consiliului. Din momentul în care discursul discriminator este evaluat cu o sită cu găuri prea mari, numărul cazurilor care intră în competența CNCD devine de necontrolat – scapă unor proceduri sistematice și riguroase.

Lipsa de proporționalitate și predictibilitate a deciziilor CNCD în ce privește discursul judecat drept discriminator aduce cu ea nedreptate. Devine o expresie a

²⁰ Colegiul CNC a sancționat la 12 septembrie 2006, un articol anti-roma afișat pe site-ul (www.nouadreapta.org) – a se vedea Hotărârea CNCD privind articolele publicate pe site-ul organizației Noua Dreaptă, Noua Revistă de Drepturile Omului nr. 3/2006, p. 60-68.

injustiției, nu a ordinii corecte. Este de subliniat că această situație are o explicație structurală, nu de voință: complexitatea spațiului cultural și societal ce nu poate intra în Patul lui Procust al legislației anti-discriminatorii din România și al actualei interpretări a ei.

VI. Discursul ofensator și pericolul public

Ce este atunci de făcut? Revin asupra raționamentului lui Valentin Constantin: valorile nu respectă condițiile esențiale ale normei justițiabile, iar dacă dorim să restrângem exercițiul unui drept, precum libertatea de exprimare, trebuie să-i contrapunem acestuia alt considerent. Aplicând analiza la cazul pe care îl trata, chestiunea prezenței calomniei și insultei în Codul penal, Valentin Constantin invocase onoarea și reputația persoanei, „elemente ale dreptului la propria imagine, un drept fundamental *care există*” – dreptul protejat de art. 8 al Convenției. În acest fel, autorul citat argumenta necesitatea sancționării penale a celor două delictive.

Calea deschisă de justiție prin sancțiunile impuse și reparațiile posibile în cazul insultei constituie un mijloc de protecție a persoanelor individuale puse în situație de inferioritate, umilite pe motivul apartenenței lor la o categorie identitară. Cum putem însă combate discursul ofensator la adresa unei comunități?

Nu este nimic nou de inventat în această chestiune. Sancționarea acestui tip de discurs rezultă din înțelegerea lui ca pericol social și capătă, ca urmare, caracter penal. Abordarea se găsește în mai multe legislații europene, dar și în legislația românească. Codul penal românesc, în diferitele lui variante, a condamnat incitarea la ură rasială și șovinism – în conformitate și cu restricțiile constituționale referitoare la libertatea de exprimare. O.U.G. nr. 31/2002 privind interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii include sancțiuni ale discursului antisemit, rasist și xenofob. O pedeapsă relativ severă, de la 6 luni la 5 ani și interzicerea unor drepturi, este prevăzută în cazul răspândirii, vânzării, confecționării și utilizării în public de simboluri – forme de expresie – [art. 4 alin. (1) și (2)] și promovarea cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unei infracțiuni contra păcii și omenirii sau promovarea ideologiei fasciste, rasiste ori xenofobe, prin propagandă (art. 5), ca și discursul negaționist (art. 6).

Legislația de acest tip, internă și din statele democratice, este de văzut în spiritul art. 20 alin. (2) al Pactului internațional privind drepturile civice și politice care cere statelor interzicerea limbajului urii: „Orice îndemn la ură națională, rasială sau religioasă care constituie o incitare la discriminare, la ostilitate sau la violență este interzis prin lege”.

Or, această formulare are un rol substanțial în înțelegerea naturii a ceea ce trebuie interzis și drept urmare, sancționat: nu exprimările ca atare, ofensatoare sau umilitoare, ci *îndemnul la ură și incitarea*. Nu actele de limbaj ca atare, ci manifestările care le utilizează, dar care se constituie în acțiuni de altă natură, periculoase pentru ordinea publică. Prezervarea acestor elemente și doar acestor elemente în limitarea exercițiului libertății de exprimare este esențială, având în vedere obligația interpretării stricte a normelor ce restricționează exercitarea drepturilor și libertăților

fundamentale. Acesta este și motivul pentru care, la adoptarea Convenției internaționale privind interzicerea tuturor formelor de discriminare ce prevedea ca subiect al interdicției nu doar „incitarea”, ci și „difuzarea de idei bazate pe superioritate sau ură rasială”, Australia, Austria, Belgia, Franța, Italia, Malta, Monaco, Elveția, Marea Britanie, Irlanda de Nord, Statele Unite ș.a. au introdus rezerve²¹.

În acest sens, abordarea limbajului numit îndeobște „discriminator” din perspectivă penală nu a fost invocată aici pentru a înlocui amenințarea amenzilor hotărâte de CNCD cu amenințarea anilor de închisoare, ci pentru că procesul penal impune condiții mult mai severe în judecarea normelor, termenilor și probelor. Faptul că garanțiile procesului penal au o altă anvergură s-a putut recunoaște în dificultatea aplicării O.U.G. nr. 31/2002²². Într-adevăr, această Ordonanță de urgență excede esențial principiile Pactului internațional privind drepturile civice și politice relativ la îndemnul la ură și incitarea la discriminare²³.

VII. Concluzii

Am arătat în prima parte a acestui studiu că spațiul privat nu constituie *în general* un spațiu în care să se poată cere interzicerea „deosebirilor, excluderilor, restricțiilor sau preferințelor” și că acest lucru rămâne în orice caz valabil cu privire la deosebiri și preferințele manifestate, în cadru privat, la nivel discursiv. Sancționându-l pe Traian Băsescu, CNCD a extins în mod greșit competențele sale într-un domeniu pe care însăși litera legii proprii îl excludea.

„Cazul Traian Băsescu” nu face decât să reflecte problemele de fond pe care le întâmpină legislația actuală din România privind combaterea discriminării. Explicația este de natură structurală, nu ține de voința Colegiului Director al CNCD care, în ultimii ani, a făcut eforturi ample pentru a da viață acestei structuri. Complexitatea spațiului cultural și societal nu permite unei instituții să controleze discursurile ofensatoare ale persoanelor într-un mod care să păstreze principiile de claritate, proporționalitate și predictibilitate indispensabile într-o lume fidelă dreptății și justiției. „Viciul” teoretic făcut la elaborarea O.G. nr. 137/2000 a fost introducerea Secțiunii a V-a care a transformat o valoare, demnitatea personală, într-un drept, cu toate consecințele acestei operații.

„Eliberarea” Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării de o parte din obligații prin eliminarea Secțiunii a V-a – în condițiile în care domeniul incitării la ură este acoperit de legea penală – ar permite instituției să acorde importanța cuvenită numeroaselor discriminări structurale și numeroaselor acte de discriminare din societatea românească. Ar asigura mai mult timp dezvoltării acelor politici pozitive, capabile să diminueze caracterul violent, umilitor, ofensator al unei mari părți a

²¹ Memorandum on Freedom of Expression and Racism for the World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, ARTICLE 19, London, August 2001 (<http://www.article19.org/docimages/1235.htm>).

²² A se vedea cazul *Oprița Grigore*, din Brașov.

²³ A se vedea o analiză mai amplă în *Gabriel Andreescu*, Necesitatea amendării O.U.G. nr. 31 privind organizațiile și simbolurile cu caracter fascist, rasist sau xenofob, în *Revista Română de Drepturile Omului* nr. 23/2002, p. 8-20.

limbajului public din România, salvând în același timp libertatea de exprimare, fără de care nu putem vorbi despre o viață demnă. În sfârșit, această operație nu elimină, ci din contră, permite punerea în lumină a mijloacelor penale menite să oprească adevăratele incitări la ură rasistă și xenofobă, atât de puternice și pernicioase, încât au afectat esențial evoluția societății românești în ultimii 18 ani.